

УДК 821.133.1.32

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-9>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ЕКЗОТИЧНИХ НОВЕЛАХ ПРОСПЕРА МЕРІМЕ

NATIONAL IDENTITY IN PROSPER MÉRIMÉE'S EXOTIC NOVELLAS

Вечірко О. Л.,*orcid.org/0000-0002-7326-167X**кандидат філологічних наук, доцентка,**доцентка кафедри германських мов,**зарубіжної літератури та методик їхнього навчання**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

Проблема ідентичності стала предметом уваги філософів, соціологів, психологів та літературознавців. В сучасних умовах глобалізації погляди на цю дефініцію дещо змінюються, але особлива увага зосередилася на понятті «національна ідентичність» як одному із пріоритетних факторів збереження та розвитку націй. Сьогодні в умовах російської агресії особливої актуальності набуває ця проблема. Загальновідомо, що література є важливим джерелом формування національної ідентичності.

У статті проаналізовано новелістику французького письменника Проспера Меріме. У рамках статті розглянуто не тільки його досвід літератора, а й історика-дослідника. Наслідком багаторічного вивчення історичних джерел П. Меріме стало створення цілого ряду спеціальних археологічних та історичних розвідок, серед яких є роботи, присвячені історії України, зокрема есе «Богдан Хмельницький» та «Українські козаки та їхні останні гетьмани».

На матеріалі екзотичних новел П. Меріме розкриває національні звички, цікавиться легендами та фольклором різних народів. Так, в основу новели «Матео Фальконе» покладено драматичний сюжет, де головний герой, керуючись неписаними законами свого народу, вбиває власного сина. Предметом художнього дослідження у творі «Вовкулака» стало життя невеликої етнічної групи жемайтів (жмудь). Це класичний готичний твір з елементами надприродних жахів, де автор розглядає містичну основу національного. Новела Меріме «Таманго» розповідає про життя напівдикого африканського племені, вона створена під впливом європейського аболіціоністського руху, одвічний двобій природи і цивілізації покладений в основу твору.

Отже, літературна географія П. Меріме достатньо широка, у рамках літератури «місцевого колориту» він досліджує важливий аспект національної ідентичності – національний характер та звертається до міфології як визначальної складової етнокультурної парадигми. Цікавиться французький класик фольклорними та міфологічними джерелами, які розкривають психологічні глибини народної ментальності, персонажі його новелістики – це сильні, цілеспрямовані особистості.

Ключові слова: література «місцевого колориту», національний характер, ідентичність, фольклор, новела.

The problem of identity has become the subject of attention of philosophers, sociologists, psychologists, and literary critics. In the modern conditions of globalization, views on this definition are mildly changing, but special attention has been focused on the concept of “national identity” as one of the priority factors for the preservation and development of nations. Today, in the context of russian aggression, this problem is becoming particularly relevant. It is common knowledge that literature is an important source of national identity formation.

The novelist of the French writer Prosper Mérimée is analysed in the paper. The paper examines both his experience as a writer and a research historian. The result of P. Mérimée’s long-term study of historical sources is the creation of a number of special archaeological and historical investigations, including works on the history of Ukraine, in particular the essays “Bohdan Khmelnytskyi” and “Ukrainian Cossacks and Their Last Hetmans.”

In his exotic novellas, P. Mérimée reveals national habits, takes an interest in the legends and folklore of different peoples. For instance, the novella “Mateo Falcone” is based on a dramatic plot where the main character, guided by the unwritten laws of his people, kills his own son. The subject of literary research in the literary work “Lokis” is the life of a small ethnic group of Samogitia. This is a classic Gothic literary work with elements of supernatural horror, where the author examines the mystical basis of the national. Mérimée’s novella “Tamango” tells about the life of a

semi-wild African tribe, inspired by the European abolitionist movement, and the eternal battle between nature and civilization is the core of the literary work.

Thus, P. Mérimée's literary geography is quite wide; within the framework of the literature of "local colouring," he explores an important aspect of national identity, more properly national character, and refers to mythology as a defining component of the ethno-cultural paradigm. The French classic is interested in folk and mythological sources that reveal the psychological depths of the folk mentality; the characters of his novelist are strong, purposeful individuals.

Key words: literature of "local colouring," national character, identity, folklore, novella.

Постановка проблеми. Проблема ідентичності стала предметом уваги філософів, соціологів, психологів та літературознавців. «Ідентичність – це поняття, що відображає унікальність та неповторність особистості, єдність реальної поведінки з прагненням, переконаннями людини» [6, с. 98]. В сучасних умовах глобалізації погляди на цю дефініцію дещо змінюються, «особлива увага зосередилася на понятті «національна ідентичність» як одному із пріоритетних факторів збереження та розвитку націй» [8, с. 184]. Сьогодні в умовах російської агресії особливої **актуальності** набуває ця проблема. На думку І. Накашидзе «серед усіх типів ідентичностей «найважливішою й найповнішою» (Е. Сміт) є національна ідентичність» [5, с. 138]. Дослідниця Донченко С. переконана, що «у структурі національного особливе місце посідає категорія ментальності» [2, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями етнічної і національної ідентичності у літературі у різний час займалися науковці Урись Т., яка відзначила значну роль літературної освіти у розвитку та формуванні національної свідомості та національної ідентичності особистості [8], у монографії Донченко Л. йдеться про художні моделі національної ідентичності в українській літературі, у філософському та культурологічному дискурсах розглянуто поняття «національний характер» і «ментальність» [2], у дисертації Рахнянського В. проаналізовано моделювання національної ідентичності у творчості мексикано-американського письменника Ричарда Родрігеса [7], науковиця Накашидзе І. розглядала теоретичні основи національної ідентичності та її риси у представників діаспорної літератури [5], але окремого дослідження щодо окресленої проблеми у літературі 19 століття, зокрема у творчості П. Меріме, на сьогодні немає.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідити проблему національної ідентичності на матеріалі екзотичних новел Проспера Меріме.

Виклад основного матеріалу. З дитинства Меріме цікавився мистецтвом, історією, мовами та літературою, багато у чому тут сприяла родина, його батько – художник Леонар Меріме, секретар школи мистецтв і автор відомої на той час роботи по історії живопису. Мати письменника, Анна Моро, також художниця, яка любила малювати дитячі портрети.

Письменницький дебют Проспера Меріме відбувся, коли йому виповнилося 20 років, збіркою п'єс під назвою «Театр Клари Газуль» (1825), які пронизані симпатією до визвольного руху іспанського народу. Наприкінці 1820-х рр. французький письменник подорожує Іспанією та Корсикою, а у 1828 р. створює історичну драму «Жакерія», де звертається до подій кровопролитного повстання французьких селян у XIV столітті. У 1829 році побачив світ ще один історичний твір у творчості письменника – «Хроніка царювання Карла IX», у якому відтворено атмосферу релігійних воєн 1572 р.

Історія стала важливою частиною життя П. Меріме, працюючи на різних посадах у міністерствах, у 1834 році його призначають інспектором історичних пам'яток, де він опікувався питаннями збереження старовинних архітектурних споруд. Незважаючи на напружену роботу як урядовця, письменник займається літературною творчістю. У 1833 року він опублікував збірку «Мозаїка», яка містила новели різного характеру і відрізнялися великим розмаїттям тем і форм: реалістичні («Матео Фальконе», «Взяття редути»), фантастичні («Видіння Карла IX», «Федеріго»), психологічні («Етруска ваза»). Найвідоміші та найдосконаліші новели пись-

менник створив упродовж 1834–1845 рр. («Подвійна помилка», «Душі чистилища», «Ілльська Венера»).

Наслідком багаторічного вивчення історичних джерел П. Меріме стало створення цілого ряду спеціальних археологічних та історичних розвідок, серед яких є роботи, присвячені історії України. Майже чверть віку, починаючи з 1848 р. і до останніх днів життя, Проспер Меріме «літературно емігрував» до України. Знайомство з історією, художніми творами спонукало до вивчення нашої мови, він прагнув самостійно опрацювати потрібну літературу, читати художні тексти мовою оригіналу. Наприкінці 20-х років XIX ст. широке зацікавлення минулим спричинило розвиток історичних жанрів, зокрема і у французькій літературі. П. Меріме у своїх ранніх творах теж намагається відтворити характери попередніх епох, змальовуючи героїчну боротьбу народів за національну незалежність («Гузла», «Жакерія»).

Відсутність потрібних першоджерел у Франції не перешкодила Меріме написати низку історичних праць, що стосувалися слов'янських країн. Особливої уваги він надавав Україні, його цікавили козаки та гетьмани. Відомі праці французького письменника про історію українського народу: «Українські козаки та їхні останні гетьмани», есе «Богдан Хмельницький».

Вивчення історії запорізького козацтва Меріме почав після ознайомлення із слов'янським фольклором. Він дуже серйозно ставився до матеріалів, про які мав намір писати: старанно вивчав архівні матеріали, літописи, польські хроніки. Розповідаючи про українського гетьмана Івана Мазепу, він згадує художника Ораса Верне, автора картин «Мазепа серед вовків» (1826) та «Мазепа на коні» (1820). Меріме не тільки використовував твори Вольтера і Байрона, де йшлося про Мазепу, а ще й живопис.

Меріме як ученого-історика та письменника цікавила людина-особистість, котру можна було б поставити у центрі художнього твору або наукового дослідження. Великою людиною французький класик вважав українського гетьмана Богдана Хмельницького, вмілого дипломата, освічену особистість, що володіла кількома мовами: українською, польською, латинською та турецькою. Змальовуючи громадське та особисте життя Б. Хмельницького, Проспер Меріме дійшов висновку, що гетьман українського народу – це патріот, безмежно відданий козацтву. Все його життя пов'язане з історією України, її визвольною боротьбою.

Завдяки працям Меріме про історію українського народу в 70-х роках 19 ст. посилюється інтерес до України французьких вчених-фольклористів, істориків, літературознавців. Під впливом його досліджень у 1869 р. французький Сенат ухвалив рішення вивчати у школах Франції курс історії України.

У екзотичних новелах Меріме великого значення надається місцевому колориту, який допомагає розкрити ментальність, психологію характерів героїв, передати атмосферу часу, у якій формується поведінка людини. «Поняття «місцевий колорит» є широковживаним у світовому літературознавстві для позначення репрезентації в художніх творах особливостей конкретного регіону (побуту, одягу, діалекту тощо) задля посилення інтересу читачів та надання автентичності оповіді» [1, с. 80].

У новелі «Матео Фальконе» мова піде про батьківщину Наполеона, острів Корсику, його мешканці відрізняються сильним характером. У рамках малої жанрової форми Меріме достатньо лаконічний: через опис місцевості він подає важливі зауваження щодо ментальності та звичаїв місцевого населення: «години за три дістанетесь до густих розлогих заростей – макі. Макі – то рідний край, вітчизна корсіканських пастухів і всіх тих, хто живе не в злагоді з законом» [4]. Як правило, на острові знаходять притулок люди, що порушують правила цивілізованого світу, вони схильні до вбивства: «якщо ви вбили людину, тікайте в макі Порто-Веккйо, і ви житимете в безпеці, подбавши заздалегідь про добру рушницю, порох і набої» [4]. Отже, місцевий колорит та характер поведінки місцевого населення, схильного до жорстокого і насильницького поводження із людиною, готує читача до складного сюжету твору.

Важливою характеристикою будь якого народу є його ставлення до «хлібу насущного» та до процесу його виробництва, це ментальний код нації. З української історії ми знаємо, яка зазвичай важка праця нашого хлібороба. Із новели Меріме ми дізнаємось про те, що корсиканці не обтяжують себе цією важливою справою: «корсиканський землероб, замість того, щоб угноювати своє поле, часто-густо випалює ділянку лісу; йому байдужісінько до того, що вогонь може перекинутися далі – що буде, те й буде. Він знає, що матиме добрий урожай, засіявши цю землю, угноєну попелом спалених дерев. Після того, як колоски зібрано – а солону тут залишають на полі, бо її важко збирати, – коріння дерев, що залишилося в землі, навесні пускає рясні пелюстки; минає кілька років, і дерева досягають семи-восьми футів. Саме ці лісові зарості й зветься макі. Тут є розмаїті породи дерев і чагарів, химерно покручені й переплутані між собою» [4]. Працелюбність є важливою і унікальною характеристикою будь якого народу. Не дивлячись на те, що для корсиканців головними залишаються вирощування каштанів та тваринницька галузь (саме про це автор згадує у новелі), Меріме у цьому описі розкриває важливі характеристики мешканців острова: вони не занадто трудолюбиві, не переобтяжують себе виснажливою працею, а головне у важливих справах послуговуються принципом «будь що буде».

Сюжет новели драматичний: батько вбиває рідного сина, він не новий у літературі, досить згадати повість М. Гоголя «Тарас Бульба». Матео Фальконе вчинив за неписаними законами корсиканців, зрадник має бути знищений, і тут батько приймає миттєве рішення, але, досліджуючи національний характер, варто зрозуміти, чи сам Матео став для сина прикладом до наслідування. У рамках малої жанрової форми письменник лише подає окремі епізоди із життя головного героя, його портретна характеристика свідчить про те, що герой заможна людина, загартована непростими життєвими ситуаціями, він на диво вправний у стрілецькій справі: «Матео Фальконе був досить заможний чоловік за тамтешніми мірками, він жив на прибутки від своїх численних отар,.. Уявіть собі невисокого на зріст, але кремезного чоловіка з кучерявою, чорною, мов смола, чуприною, орлиним носом, тонкими губами, великими бистрими очима, зі смаглим обличчям... Він на диво влучно стріляв з рушниці; навіть для цього краю, де так багато добрих стрільців, це було надзвичайно. Кроків за вісімдесят од Матео ставили запалену свічку за аркушем прозорого паперу завбільшки з тарілку. Матео прицілювався. Потім свічку гасили, і через якусь мить, у непроглядній темряві, він стріляв і влучав у папір три рази з чотирьох» [4]. Попри таку високу повагу до людської честі, справедливості та обов'язку із тексту новели ми дізнаємось про справу, яку швидко «намагалися зам'яти», головний герой у підступний спосіб прибрав свого опонента: «він дуже жорстоко розправився з суперником, якого мали за людину, стільки ж небезпечну на війні, скільки і в коханні. Казали, що це саме Матео пострілом з рушниці звів свого суперника зі світу в ту мить, коли той голився перед люстерком, що висіло біля відчиненого вікна» [4], т.б. герой обирає не виклик на чесний і відкритий поєдинок, а підступне убивство. Тут виникають певні протиріччя між власними вчинками і справедливими життєвими принципами до оточуючих, вимогливість Матео Фальконе до 10 річного сина важко виправдати, адже крім родових законів честі юнак має дивитись на батьківський приклад. Суворість Матео до сина, на перший погляд виглядає справедливою, Фортунато, не утримуючись від спокуси, демонструє негативні людські риси і вчиняє найжахливіше з точки зору місцевих законів – зраду, але й батько, покладаючись на місцеві закони, на превеликий жаль, не проявляє високих людських чеснот, і не стає власним позитивним прикладом для сина. Отже, досліджуючи життя місцевих мешканців Корсики, автор, створюючи драматичний сюжет, намагається розкрити національний характер, спосіб життя, звичаї та традиції корсиканців.

Новелу П. Меріме «Вовкулака» було опубліковано у 1866 році, предметом художнього дослідження у творі стало життя невеликої етнічної групи жемайтів (жмудь), що входило до складу Великого князівства Литовського. Це класичний готичний твір з елементами надпри-

родніх жахів, де автор розглядає містичну основу національного: демонічний герой, нечиста сила, старовинні перекази, глуха місцевість, йдеться тут про старовинну литовську культуру і мову. Відтворюючи місцевий колорит автор розкриває особливості національного жіночого характеру: «наші литовські дами це, як знаєте, амазонки. Княгиня їде теж на полювання...» [3, с. 33], намагається описати деякі традиції, особливості мовлення місцевого населення: «тільки для мешканців тих повітів, де говорять мовою жомайтською, званою просто жмудською, то значить у повіті Жмуди, причому мова ця є може ще більш зближена до санскриту як горішньо-литовська» [3, с. 27], причому у цій новелі французький класик демонструє свою обізнаність мовами, згадуючи не тільки про жмудську, але й про мови, «якими говорять на Кавказі, і з яких одні є «арійськими», а другі «туранськими» [3, с. 63]. Не випадково головний герой новели професор Віттенбах, лінгвіст за фахом, починає свою розповідь із спогадів про його захоплення однією з литовських приповідок, і як справжній науковець він відправляється до Литви, щоб на місці вивчити особливості так званої жмутської говірки та національний фольклор місцевого населення.

У композиції новели ми спостерігаємо співіснування двох світів: реального і міфологічного. Реальний – це життя литовської аристократії, його представляють панни Довгелло та її племінниця Юлька Івінська, яка «не має серця... Вона біла як сніг і холодна як сніг!» [3, с. 46], але ця дівчина інтелектуально розвинена, вона перекладає жмудською мовою баладу Міцкевича, а її тітка обізнана на проблемах мовознавства. Професор Віттембах, якого запросили у замок Михайла Шемйота, аби вивчити «Самогітський катехизис» Лявіцького, книгу, яка належала батькові графа і яку з легкістю подарував науковцю його син, саме від імені професора і ведеться оповідь.

Фантастичний світ пов'язаний із головним героєм литовським князем великим землевласником Михайлом Шемйотою, який виявився перевертнем. У цій новелі Меріме звертається до фольклорних та міфологічних джерел, так згадується «Піркунс», жмудське ім'я божества... Це був славянський «Юпітер тонанс» [3, с. 53], предметом цікавості французького новеліста стають традиційні герої слов'янської міфології вовкулака та русалки, так Юлька танцює народний танок русалки босоніж: «-Ах! «русалка»! Я виглядаю в ній захоплюючо» [3, с. 60], і далі Меріме коментує: «Русалки, це водні німфи. Є їх повно у всіх цих багнищах, з чорною водою, які прикрашають наші ліси. Не зближуйтеся до них. Русалка виходить з води, ще краща від мене, якщо це можливе; вона приваблює вас на дно, де, по всякій імовірності, вас заїдає» [3, с. 61]. Поза межами реального світу як «зразок «місцевого кольориту» [3, с. 53] постає «чарівниця, що закликає гадюку, поблизу могили-капасу, в прияві ученого професора і невіжі литовського шляхтича» [3, с. 54].

Демонологічна лінія пов'язана із дискусією про людську природу, що розгортається у шостому розділі новели: «як поясните «дуалізм», або «дворідність» нашої природи?.. Чи вам ніколи не доводилося бути на високій вежі, або на краю пропасти і чи ви не відчували там рівночасно спокуси кинутися в порожнечу і разом з нею цілком суперечного почуття жаху?.. Держите в руці набиту рушницю. Онтам стоїть ваш найліпший приятель. Вам приходить до голови ідея пустити йому кулю в лоб. Почуваєте якнайбільшу огиду до вбивства, а однак приходить вам така думка» [3, с. 72]. Дуальна природа людини, де відбувається боротьба тваринного інстинктивного та високого духовного початків дає змогу графу дійти певних висновків про людину, він, аналізуючи сферу підсвідомого, переконаний, що індивід не має влади над своїми думками, а розум не завжди може керувати нашими вчинками.

Отже, в екзотичних новелах Меріме, досліджуючи життя народів слов'янського світу, автора цікавить фольклорна та міфологічна основа, де він намагається пояснити природу містичного та демонологічного початків.

Інша новела Меріме «Таманго» (1829) розповідає про життя напівдикого африканського племені, вона створена під впливом європейського аболіціоністського руху, і однією з голо-

вних проблем твору залишається актуальна проблема работоргівлі. Автор має неоднозначний погляд щодо характеру африканців, вони постають у ролі ката і жертви: торговець «чорним деревом» Таманго продає своїх співвітчизників європейцю капітану Леду, до речі, цей герой не демонструє ні мужності, ні енергії, ні гордості, разом із тим, африканський вождь опинившись серед своїх одноплемінців у якості в'язня, піднімає бунт, щоб повернути собі свободу. Природа і цивілізація одвічний двобій стає предметом дослідження французького письменника. Фінал новели дещо незвичний для колоніальної тематики. У результаті заколоту знищено типових представників буржуазного світу білих работорговців, але і африканці, не маючи певних знань по управлінню кораблем, приречені на голодну смерть, і лише у силу дивовижного збігу обставин Таманго вдається врятуватися. Меріме не зраджує собі, він завжди звертається до сильних характерів, саме таким постає образ Таманго, попри жорстокість та дикість цей герой демонструє міць і прагнення до волі та свободи.

Висновки. Отже, літературна географія П. Меріме достатньо широка, у рамках літератури «місцевого колориту» він досліджує важливий аспект національної ідентичності – національний характер та звертається до міфології як визначальної складової етнокультурної парадигми. Цікавиться французький класик фольклорними та міфологічними джерелами, які розкривають психологічні глибини народної ментальності, персонажі його новелістики – це сильні, цілеспрямовані особистості.

Дослідження національної ідентичності у творчості Проспера Меріме – це тільки штрихи до серйозної системної розвідки цієї проблеми у світовому літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму : навч. посіб. для студентів. К., 2023. 124 с.
2. Донченко Л.О. Художні моделі національної ідентичності: Монографія. К.: КНТ, 2014. 220 с.
3. Меріме П. Блакитна кімната та інші оповідання. Львів, 1932. 115 с.
4. Меріме П. Матео Фальконе. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2036>. Дата звернення 10.01.2024
5. Накашидзе І. До питання про теорію національної ідентичності у літературі діаспори. Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю „Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті“, 11-12 червня 2020 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 137–139.
6. Перетяга О. Проблема національної ідентичності в українській дитячій літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття в естетичному та психологічному дискурсах. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 98–103.
7. Рахнянський В.В. Модель формування етнічної ідентичності в літературі чикано: варіант Ричарда Родрігеса [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04; Київ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ, 2019. 215 с.
8. Урись Т. Художня література як джерело формування національної ідентичності у культурній парадигмі розвитку особистості // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2021. № 35. Том 5. С. 183–190.